

Eftervärldens bild av Götiska förbundet som de sjungande och lite tokiga forntidssvärmarna har betydligt nyanserat och fördjupats av Torkel Molin. Men han har undvikit att kommentera den populära bilden av göterna. Möjligen är detta fullt medvetet gjort, eftersom eftervärldens bild av Götiska förbundet satt i relation till förbundets verkliga verksamhet kanske är ett så stort forskningsämne att även det är värt en egen studie. Som läsare hade jag emellertid önskat mig en något fördjupad skildring av Götiska förbundets egen praktik, inte minst därför att praktik är ett av Molins centrala begrepp. Vad gjorde egentligen göterna när dom träffades? Hur var relationen mellan formella möten och seriös forsknings- och diktarverksamhet, och andra mer remarkabla aktiviteter som att dricka ur horn?

Sammantaget har Molin har presterat en välskriven och mycket intressant avhandling med ett medvetet förhållande till språket. Här och var finns det anakronismer i texten, något som jag ser både som ett uttryck för ett starkt engagemang i forskningen och som ett medvetet använt stildrag som påminner läsaren om att det är Molins nutida bild av Götiska förbundet som presenteras, inte den förment objektiva sanningen om det. (T.ex. skriver Molin att Adlerbeth ”mådde dåligt” då hans far hade gått bort, att Geijer gjorde odalbonden till en ”ikon”, och, i en fotnot, bl.a. att ”Geijer sladdar lite på slutet”.)

Boken är sparsamt illustrerad med teckningar hämtade från reseberättelser, äldre tryckta skrifter och andra dokument. Likaså är det gott om citat ur brev, dikter och dokument av olika slag. Även citaten är en form av illustrationer, som understryker det som Molin argumenterar för i texten. Både bilderna och citaten ger en vink om vilket rikt och till stora delar ännu opublicerat och outnyttjat material som arkiven gömmer. Bokens titel, *Den rätta tidens mått*, är ett citat ur en text med titeln ”Om historiens nytta”, som Erik Gustaf Geijer lät publicera i tidskriften *Iduna* 1820.

Karin Gustavsson, Malmö

Hanna Markusson Winkvist: *Som isolerade öar. De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft*. Symposium, Stockholm/Stehag 2003. 339 s., ill. ISBN 91-7139-625-X.

En viktig utgångspunkt för Hanna Markusson Winkvist i hennes välskrivna och högintressanta avhandling *Som isolerade öar*, vilken studerar kvinnor inom akademien,

är att de svenska universiteten allt sedan begynnelsen på 1400-talet har varit en exklusivt manlig angelägenhet. I akademien har det alltid funnits ett inbyggt motstånd mot förändring, ett motstånd som bl.a. befast och bejakat detta manliga primat. Akademien har, framhåller hon med ett begrepp lånat från Sven-Eric Liedman, dessutom byggt på ett slags ”frusen ideologi” med starka misogyna inslag, vilket lett till en syn på kvinnliga akademiker som en anomali. Som en konsekvens av detta tänkande var också kvinnor helt utestängda från högre utbildning i fyrahundra år. Först 1873 blev universitetsstudier tillåtna för dem och tio år senare disputerade den första kvinnan, historikern Ellen Fries.

Även om Fries snabbt fick efterföljare, var det, visar Winkvist, mycket svårt för kvinnor att bryta sig in i den akademiska världen. Ty trots att kvinnor uppnådde samma akademiska meritering som männen, hade de inte möjlighet att söka statliga högre ämbeten, eftersom de var kvinnor och arbetena stod öppna endast för män. Paradoxalt nog var alltså utbildningen öppen, men den lämpligaste och avsedda arbetsmarknaden stängd. Detta innebar att även högutbildade kvinnor länge hänvisades till lägre tjänster än de var meriterade för. Först 1925 trädde en s. k. behörighetslag i kraft i Sverige. Då hade ytterligare ett trettiotal kvinnor följt i Fries spår och disputerat. Lagen innebar att kvinnor nu blev likställda med män i fråga om rätten att inneha statliga ämbeten. Visserligen gjorde lagen några undantag gällande vissa typer av tjänster, men i princip föreskrev den att både män och kvinnor hade möjlighet att erhålla statliga tjänster. Det betydde att högutbildade kvinnor nu teoretiskt sett kunde bli universitetslärare och/eller professorer, yrken de utbildats till men dittills, på grund av ett manligt tolkningsföreträde, varit förhindrade att söka.

Winkvists avhandling om disputerade kvinnor inom akademien behandlar perioden 1883–1949. 1883 är naturligtvis valt som en bakre gräns eftersom det var då Ellen Fries disputerade. 1949 som en främre gräns är vald eftersom behörighetslagen från 1925 då upphörde att gälla. Från 1949 fanns således egentligen inga formella hinder kvar för kvinnor att erhålla statliga ämbeten. Intressant nog upphörde lagen samma år som kulturgeografen Gerd Enequist (1903–1989) blev Uppsala universitets första kvinnliga professor. Då hade inalles 104 kvinnor disputerat i Sverige. De återfinns alla i en tabell i slutet av avhandlingen. Av den tabellen framgår också hur många av kvinnorna som blev docenter (26 stycken), vilket är de disputerade, vilket universitet och vilken fakultet de tillhörde samt vilket yrke deras fäder

hade. Av tabellen blir det tydligt att många kom från hem där fadern var lärare, professor eller läkare. Det var alltså en socialt sett ganska gynnad grupp kvinnor som satsade på högre studier under den undersökta perioden.

Inför stiftandet av behörighetslagen 1925 framkom att särartstänkande angående könen genomsyrade diskussionerna vid såväl universitet som riksdag. Kvinnor ansågs möjligen lämpade för vissa högre befattningar, t.ex. inom konst, textil och slöjd, men olämpliga för andra, som domaryrket eller poliskåren. Kvinnor betraktades, på grund av sin "natur" nämligen inte besitta den auktoritet och disciplinära förmåga som dessa yrken krävde. Kvinnors "natur" gjorde vidare att de egentligen inte borde söka sig arbeten utanför hemmet över huvud taget, eftersom de då måste förneka sin kvinnlighet. Den likställighetsprincip som lagen stadgade gällde därför, menar Winkvist, ett fåtal avvikande undantagskvinnor som per definition inte var normen. Tanken på att en "normal" kvinna skulle kunna tillhöra både hem och offentlighet var i princip otänkbar.

Under beredningen av behörighetslagen framkom, från såväl universitet som riksdag, att de egenskaper som ansågs krävas för de högre statliga befattningarna fanns endast hos män och att kvinnor inte ens kunde förvärva dem. Mot detta maktfullkomliga och misogyn tänkande reserverade sig dock Akademiskt Bildade Kvinnors Förening (ABKF) som, utifrån ett könsneutralt tänkande, hävdade att kompetens var det enda kriterium som skulle gälla. Den mest kvalificerade sökanden skulle få en tjänst oberoende av könstillhörighet. Dock skulle det dröja ända till 1937 innan den första kvinnan blev professor vid ett statligt universitet. Då utnämndes medicinaren Nanna Svartz till professor vid Karolinska institutet (KI). Att det först då skulle finnas en tillräckligt kompetent kvinna till en statlig professur verkar dock fullständigt orimligt. I stället måste fenomenet förklaras av den inbyggda trögrörligheten i det akademiska etablissemangen. Kvinnor mötte helt enkelt fler och svårare hinder i sin karriär än män, något som många kvinnor omvittnar i Winkvists studie.

Även om de kvinnor som disputerade under den undersökta perioden mestadels kom från välbärgade, bildade miljöer, var det sociala arvet inte den enda förutsättningen för dem att studera vidare och att få tillträde till det "akademiska finrummet". Lika avgörande var stöd och uppmuntran hemifrån och från omgivningen, liksom förekomsten av förebilder. Winkvist understryker dessutom att exceptionell begåvning inte ofta anfördes som ett argument av kvinnorna, vilka i stället betonade

egensinnighet och målmedvetenhet som drivkrafter för studierna. Kvinnornas självförståelse signalerar således att de, åtminstone till vissa delar, betraktade sig som undantagskvinnor.

Akademiskt utbildade kvinnor kunde efter behörighetslagens genomförande inte längre helt utestängas från höga positioner inom akademien. Men de påmindes dock på andra sätt om hur belastande deras kön var. Ett sätt var att hävda att deras studiehunger egentligen handlade om att de sökte en äktenskapspartner. Ett annat var att hävda att de studerade eftersom de var för fula för att "bli" gifta. Dock, menar Winkvist, valde många kvinnor bort giftermålet till förmån för en yrkeskarriär, särskilt med tanke på att de fram till 1939 kunde tvingas lämna sin tjänst om de blev gravida eller gifte sig. För många kvinnor gick det alltså under lång tid inte att välja både-och. Tvärtom tvingades de att satsa på *en* karriär. På grund av detta kom de att bli anomalier inte bara i den akademiska världen men också att avvika från den kvinnliga normen. Såväl deras kompetens och auktoritet som deras roll som maka och mor ifrågasattes. Tala om ambivalenser i kvinnorollen!

En omständighet som Winkvist inte berör, men som jag i mina egna forskningar har funnit betydelsefull för kvinnor inom den akademiska världen, rör bedömningen av deras yrkesarbete i de dödsrunor som skrivs över dem. Där blir den misogyna manliga makten åter synlig. Kvinnorna må ha samma utbildning och kompetens som männen, de må ha utfört samma slags arbete och ha producerat lika många publikationer, men i runorna får de en radikalt annorlunda bedömning än männen. Kvinnorna kallas aldrig banbrytare eller pionjärer (även om de är det) och deras insatser tonas ned medan männens framhålls. Männens insatser karakteriseras inte bara som betydelsefulla i samtiden utan också som ökande i betydelse i framtiden. Kvinnornas insatser däremot beskrivs mest som hjälpande och stöttande för andra inom verksamheten. Deras egna bidrag framhålls endast om de gjorts inom områden där männen inte befunnit sig, t.ex. inom det textila. Vidare knyts yrkeskvinnorna gärna till hemmet, genom att runskrivarna betonar att kvinnorna egentligen skulle vilja baka bullar eller snyta barn, men att de inte hunnit på grund av arbetet. Kvinnorna bedöms således utifrån kön. På sådana subtila (?) sätt tar dödsrunorna alltså udden av kvinnors betydenhet och förpassar dem till en undanskymd plats i historien än i dag.

Många ogifta akademiska kvinnor under Winkvists undersökningsperiod levde i s. k. Bostonäktenskap, dvs. de bodde ihop i långvariga, monogama förhål-

landen, där de kan sägas ha utgjort ett könsligt tredje. Författaren är noga med att inte tillskriva dessa kvinnor lesbiskhet, men understryker i stället att det kan ha funnits andra pragmatiska förklaringar till samlevnaden. Kvinnorna bröt ju, bara genom att vara akademiskt utbildade, mot samtidens könsgränser, så varför inte också protestera mot dem genom andra könsöverskridande handlingar som att bo tillsammans i enkönade parbildningar? Om de sedan verkligen betraktade sig som lesbiska lämnar Winkvist öppet. Deras sätt att agera vill hon snarare se som ett möjliggörande av en alternativ kvinnlighet, en lesbisk kategori. Kvinnorna bröt mot den obligatoriska heterosexualiteten och utmanade den könsbundna normen.

Kanske, säger Winkvist, bröt också kvinnorna mot andra förväntningar samhället (männen) hade på dem. Hon driver i avhandlingens avslutning tesen att valet av studier var ett försthandsval, att kvinnorna alltså hade andra ambitioner med sina liv än familjebildning. De valde strategiskt för att skapa sig som subjekt med eget handlingsutrymme. Akademin var ett lika gott (eller kanske många gånger bättre?) alternativ som äktenskapet.

Avslutningsvis kan författaren konstatera att ”hela det undantagssammanhang som de kvinnliga akademikerna befann sig i och därmed ständigt måste förhålla sig till, var och är en del av akademins frusna ideologi och manliga maktordning”. Dessvärre måste jag som akademiskt bildad kvinna ännu i dag konstatera att inte mycket, om dock en hel del, har förändrats. Ännu har kvinnorna inte de mest prestigefyllda positionerna och ännu avlönas de som regel sämre än männen. Ännu bedöms de mer utifrån sitt kön än utifrån sin kompetens, trots att 55 år har gått sedan behörighetslagen togs bort 1949.

Agneta Lilja, Huddinge

Lina Carls: *Våp eller nucka? Kvinnors högre studier och genusdiskursen 1930–1970*. Nordic Academic Press, Lund 2004. 249 s., ill. ISBN 91-89116-65-8.

I sin bok *Skärvor av kvinnoliv* (2002) analyserar etnologen Lissie Åström några texter skrivna av kvinnor mellan åren 1896 och 1937. Kvinnorna hade gått en gemensam hushållskurs och höll sedan kontakten bl.a. genom att skriva i en s. k. vandringsbok, som de sände mellan sig. I boken berättade de om hur deras liv kom att gestalta sig efter hushållsutbildningen. 1912 beskrev en av dem, Eva von Bahr, docent i experimentell fysik

vid Uppsala universitet, sina erfarenheter av den mansdominerade akademi, där hon så småningom hamnade. Hon tyckte inte att det var helt igenom behagligt att vara ensam kvinna bland alla manliga kolleger. Ett skäl var, som hon formulerade det, att ”herrar professorer i allmänhet göra hvad de kunna för att fortfarande utestänga kvinnorna från rättigheten att vinna befördran vid universiteten, och att man därför ständigt får höra talas om kvinnornas underlägsenhet och olämplighet som universitetslärare”. Hon hade svårt att förstå dessa resonemang, eftersom de fåtaliga kvinnorna vid universiteten näppeligen kunde utgöra något hot mot männen och inte heller torde komma att göra det i framtiden, eftersom de nog inte skulle bli fler. Samtidigt menade hon dock att universiteten knappast kunde ta skada av att kompetenta kvinnor var verksamma där. Hon kunde även konstatera att hennes studenter var ”mindre fördomsfulla än professorerna” och hon menade sig inte ha ”märkt någon ovilja från deras sida”. Hennes kommentarer signalerar tydligt att en kvinna vid ett universitet på den tiden var en avvikelse, en anomali.

Hanna Markusson Winkvist har studerat villkoren för de kvinnor, som liksom Eva von Bahr, var pionjärer inom den högre akademiska utbildningen. Winkvist visar i sin studie omfattande åren 1883–1949, att kvinnors närvaro vid universitet och högskolor var omdiskuterad och ifrågasatt, mest utifrån kvinnornas konststillhörighet och deras tillskrivna roller som mödrar och makor. Hennes undersökning har nu fått ett slags kronologisk fortsättning hos Lina Carls, som i sin avhandling i historia, *Våp eller nucka?*, undersöker kvinnor i akademien under perioden 1930–1970. Carls har gjort sin tidliga avgränsning utifrån följande kriterier: 1929 års lag om lika rätt för kvinnor och män till studentexamen och 1968 års studentuppror, som ledde till märkbara förändringar inom den högre utbildningen.

Syftet med Carls avhandling är att studera hur svensk genusdiskurs formades i lokal och central debatt om kvinnor och högre studier under den studerade perioden. Hon ställer sig frågor som allmänt rör hur kvinnor i akademien uppfattades, men studerar också hur de beskrevs i t.ex. studenttidningar och studentromaner samt hur idéer om dem förändrades under undersökningsperioden. Upplades kvinnor som ett problem eller som en tillgång? Vilka deltog i debatten om kvinnor i akademien? I vilka sammanhang deltog kvinnorna själva i debatterna?

Sina tolkningsredskap har Carls hämtat från diskurs- och genusteori. Hon är inspirerad av Michel Foucaults